

COM-katalógusok a Torontói Egyetem könyvtáraiban

A Torontói Egyetem Könyvtárának (University of Toronto Library) vezetősége 1975 júliusában úgy döntött, hogy lezárja hagyományos cédulakatalógusát, s helyébe számítógépes katalógusrendszert állít. A jövőző katalógusrendszer nagyvonalú és részletes terveinek kérdésében a könyvtár teljesen szabad kezet kapott, csupán egyetlen megszorítást kellett figyelembe vennie: a rendszernek egy éven belül üzemszerűen kell működnie, méghozzá jelentős költségvetési megszorítások közepette.

A feladat ma is ugyanolyan félelmetesnek tűnik, mint amilyenek akkor látszott. Az Egyetemi Könyvtár állománya meghaladja az 5 millió kötetet, s ez a hatalmas gyűjtemény több mint 40 különböző helyen tárol úgy, hogy az igényeknek megfelelően többször is helyet változtatnak az egyes állományrészek. A nagy kiterjedésű decentralizált rendszer egyetlen katalógusban való feltárása túl nagy költséget jelentett, nem is beszélve a felgyülemlett restanciáról, ami a helyrajzi számok mindenkori változásainak átvezetéséből keletkezett. A bibliográfiai tételek géppel olvasható formára konvertálását már 10 évvel korábban megkezdték, de minthogy ez még az első észak-amerikai MARC formátumot is megelőzte, az új rendszerbe integráláshoz olyan átalakító programra volt szükség, amellyel egységes formátumot lehetett létrehozni.

A cédulakatalógus lezárás egy éven belül: a lehetetlennel látszott határosnak. De a kitűzött határidő és a pénzügyi realitások nem hagytak időt a felesleges tétovázásra.

A COM-ra való áttérés terve

A tervezéssel megbízott munkacsoportnak a következő feladatokat kellett megoldania:

- elemezni a könyvtár azon követelményeit, amelyeket az adatbázis nyújtotta szolgáltatásokkal és a géppel olvasható rekordok felépítésével és felújításával szemben támasztott;
- a korábbi géppel olvasható rekordokat egységes MARC formátumra konvertálni.

A 9 fős munkacsoportot különböző könyvtári munkaterületek szakértőiből hívták életre, nem csupán azért, hogy a rendszer tervezői legyenek, hanem azért is, hogy a rendszer terveit, a részleteket és a változtatásokat megismertessék és elfogadjassák a munkatársakkal, akik bizalmának megnyerése döntő jelentőségű volt a cél megvalósításában.

A számítógéppel előállított katalógus számos előnyt kínál a manuálisan szerkesztett és javított katalógusokhoz képest. De ami a legfontosabb, költségmegtakarítást jelent, mert

- a számítógép segítségével egyetlen integrált adattömböt lehet előállítani a különböző formátumú bibliográfiai rekordokból konvertáló programmal;
- egyidejűleg sok helyen lehet használni a központi katalógust;
- a katalógusok rendszeres felújításával a tárgyszavakat és helyrajzi számokat javítani lehet.

A tervezőgárda abban volt a legbizonytalanabb, hogy milyen legyen a számítógépes katalógusok fizikai megjelenítése: papír, online vagy COM. Nem ismertek ugyanis olyan nagy egyetemi könyvtári rendszert, amely követhető példa lett volna. Két egyszerű felhasználói vizsgálatból merítettek információt, nevezetesen személyes és telefonon érkező kérések elemzéséből, valamint három jelentős tagkönyvtárban szétosztott kérdőívek válaszaiból.

A személyesen megkérdezetteknek több, mint 60%-a meghatározott művet keresett, 29%-uk szerző szerint, 33% a művek címe alapján. Az olvasók 30%-a adott témához keresett irodalmat. A telefonon érdeklődők majdnem kivétel nélkül meghatározott művet kerestek, 42%-uk szerző, 53%-uk cím alapján.

A kérdőívekre válaszolók 77%-a adott művet keresett; 85%-uk a szerző nevének keresne a katalógusban, kevesen néznék meg elsőként a mű címét. Arra a kérdésre, hogy milyen alternatív katalógusformákat részesítenének előnyben, 37% jelölte meg a közvetlen terminálos hozzáférést, 30% a kötetkatalógus mellett szavazott, 26% maradt volna a cédulakatalógus mellett, s csupán 6% kívánt mikroformátumú katalógust. Sokan eleve elutasították az utóbbit, mondván, hogy nehéz kezelni és megerőlteti a szemet. Negatív véleményük nyilván a korábbi rossz tapasztalatokon alapult.

A felhasználói vélemények egy irányba mutattak a tervezők kezdeti szándékaival, az online katalógus felé. Hamarosan nyilvánvalóvá vált azonban, hogy nem engedhetik meg maguknak annyi terminál beállítását, amennyire szükség lenne. A COM megoldásra szavazni – bár nyilvánvaló volt, hogy anyagi szempontból a legkedvezőbb –, ez volt a legnehezebb döntés, ha figyelembe akarták venni az előzetes olvasói reakciókat.

2. A jelenlegi COM katalógusok

A cédulakatalógusokat, amelyeket a terveknek megfelelően 1976. júl. 1-én zártak le, a legkevésbé kívánatos alternatíva, a COM váltotta fel. Szerencsére, a későbbi vélemények szinte minden tekintetben pozitívak voltak.

A mikrokatalógus jelenleg kb. 1 300 000 tételt tartalmaz, közel 6 600 000 besorolási, ill. visszakeresési elemmel. A teljes katalógust évenként újítják fel, a közbenső időszakban kéthavonként készítenek kiegészítéseket.

Négy szempont szerint rendezik a katalógusokat, ezek: helyrajzi szám, szerző, cím és tárgyszó. A teljes bibliográfiai leírást csak a helyrajzi katalógus tartalmaz-

za, a többi rövidített leírásokat közöl az alábbi adatokkal: szerző, cím, kiadásjelzés, a megjelenés éve, hívószám. A rövidített alakot is az eredeti, teljes MARC rekordból állítják elő.

A katalógusokat mikrofilm és mikrofilmplap formában is kiadják. Jelenleg több, mint 100 katalógusállomás működik, különböző típusú berendezésekkel. A legforgalmasabb helyeken gépi meghajtású ROM III típusú mikrofilmolvasó készüléket helyeztek el. A mikrofilmplapok használatára 120 db Bell and Howell SR IV típusú olvasókészülék áll rendelkezésre, 65 a központi könyvtárban, 55 a különböző tanszékeken. A kéthavonként kiadott kiegészítések mikrofilmplapon jelennek meg.

Mind a mikrofilm, mind a mikrofilmplap 48-szoros kicsinyítéssel készül, de mivel a ROM III olvasó csak 39-szeres nagyítást tesz lehetővé, a megjelenített szöveg kisebb az eredetinél. A Bell and Howell olvasók 48-szorosra nagyítanak.

A teljes, négy részből álló katalógus 600 mikrofilmplapot tölt meg. Elrendezésüket a *1. ábra* szemlélteti.

Szerzői katalógus

ARMSTRONG, MURIEL. 1925-

The Canadian economy and its problems / 2d ed. — 1977.

■ HC 115 A77 1977 ■ SIGS c. 2-3 ROBA c. 1

(01187458)

Cím szerinti katalógus

The Canadian economy and its problems / ARMSTRONG,

MURIEL, 1925-. 2d ed. — 1977.

■ HC 115 A77 1977 ■ SIGS c. 2-3 ROBA c. 1

(01187458)

Tárgyszó-katalógus

CANADA—ECONOMIC CONDITIONS — 1945-

ARMSTRONG, MURIEL, 1925-. The Canadian economy and its problems / 2d ed. — 1977.

■ HC 115 A77 1977 ■ SIGS c. 2-3 ROBA c. 1

(01187458)

CANADA—ECONOMIC POLICY

ARMSTRONG, MURIEL, 1925-. The Canadian economy and its problems / 2d ed. — 1977.

■ HC 115 A77 1977 ■ SIGS c. 2-3 ROBA c. 1

(01187458)

Helyrajzi katalógus a teljes bibliográfiai tétellel

HC 115 A77 1977 ARMSTRONG, MURIEL. 1925-. The Canadian economy and its problems / Muriel Armstrong. — 2d ed. — Scarborough, Ont.:

Prentice-Hall of Canada, 1977. 388 p.: col. diagrs. ; 23 cm.

Includes bibliographical references and index.

1. Canada—Economic conditions — 1945- 2. Canada—Economic policy.

SIGS c. 2-3 ROBA c. 1.

(01187458)

1. ábra A Torontói Egyetemi Könyvtár mikrokatalógusainak tételei

A berendezések közül a mikrofilmplap olvasók szinte sohasem hibásodnak meg, csak a napi tisztítást és az izzók 3–6 havonkénti cseréjét kell elvégezni. A mikrofilm olvasók több karbantartást igényelnek. A napi tisztításon kívül két karbantartó félnapi munkaidejét tölti ki a megelőző karbantartás. A berendezések számát és az igénybevételt tekintve a könyvtár elégedett a készülékekkel. Úgy gondolják, hogy a meghibásodások száma nem fog emelkedni, mert a karbantartás jó kezében van. Ilyen katalógusrendszert csak kiváló személyzettel lehet fenntartani, amely alkalmas a hibák azonnali javítására.

Az olvasó-nagyító készülékek mindenhol igénybe vehetők a bibliográfiai tételek másolására, vagy bibliográfiai gyors készítésére akár a szerzői, akár a tárgyszó-katalógus felhasználásával.

3. Olvasószolgálati kihatások

Az olvasók általában lelkesednek a mikrokatalógusért. A személyzetnek az az aggodalma, hogy ellenkező eséllyel használókkal kell szembenéznie, alaptalanul bizonyult. A hallgatók az első naptól kezdve szívesebben kerestek a képernyőn, s inkább vártak a foglalt készülékek felszabadulására, minthogy a cédula-katalógust használják.

Az olvasók többségének egyáltalán nem, vagy alig volt szüksége használati utasításra, talán azért is, mert a tv képernyőt már megszokták, s ismerősként üdvözölték a mikrokatalógus képernyőjét. Úgy tűnik, a részletekre is kiterjedő gyakorlati tájékoztatásnak a könyvtár belső munkatársai vették igazán hasznát. A program készítőinek bevallása szerint — legalábbis ami az egyetemi hallgatókat illeti — a szükségesnél több energiát fektettek a tájékoztatásba.

Az első év tapasztalatainak értékelése statisztikai adatokon és kérdőíveken alapszik. A különböző katalógusok használatát illetően azt lehetett leszűrni, hogy a címek szerinti katalógust valamivel többen használták, mint a szerzőit. A teljes bibliográfiai tételek katalógusát főleg a személyzet vette igénybe, az olvasóknak több mint a fele egyáltalán nem használta, a többi is csak azért, hogy a tárgy szerinti megközelítéshez segítséget kapjon.

A megkérdezett hallgatók szerint a mikrofilmplap katalógusok használata meglehetősen egyszerű, a gépi meghajtású mikrofilm katalógusoké pedig kifejezetten könnyű. 90%-uk véleménye szerint a katalógusok szerző, cím, tárgyszó és helyrajzi szám szerinti kiadása kielégítő.

A leggyakoribb panasz az volt, hogy nem elég az olvasókészülék. Néhányan, főként a rosszabbul látók azt mondták, hogy nehéz olvasni a mikrokatalógust. Hivatkoztak még mint nehézségekre, a készülék vakító fényé-

re, arra, hogy a katalógustételek zsúfoltak, hogy a kivetített kép kicsi, piszkosak a képernyők és nem kielégítő a megvilágításuk, valamint, hogy a másolás alatt nehéz a kép rögzítése.

Jóval több volt azonban az olyan kedvező vélemény, mint: „kiváló újítás”, „óriási haladás”, „nagyon kényelmes eszköz”, az olyan kedvezőtlen kritikánál, mint: „nem bízom bennük”, „leküzdhetetlenül utálok a gépeket”. Egy egyetemi hallgató megírta, hogy mindig is olyan katalógusra vágyott, amely kéznél van, amikor dolgozik, s hogy hálás, mert ez a katalógus igen sok idejét takarítja meg.

A könyvtár munkatársai örülnek ugyan a kedvező visszhangnak, de tisztában vannak a rendszer problémáival is. Amíg nincs minden állományrész az adatbázisban, addig több helyen kell keresni.

A COM katalógusban a hibákat csak egy új kumuláció alkalmával lehet javítani. Minden újabb kumulációnál annyi hibát próbálnak meg javítani, amennyit csak tudnak, s az olvashatóságot is tökéletesítik.

Kicsinek tűnő, de mégis jelentős javítás volt, hogy a különféle mikrofilm lap katalógusokat különböző színű fejléccel jelentették meg, így a kiválasztást és a visszaosztást megkönnyítették. A katalógusfiókok hibátlan visszahelyezése korántsem ment ilyen könnyen.

Bár tartottak tőle, nem okozott problémát a mikrofilm lapok elveszése vagy ellopása. Lehet, hogy az olvasókészülékek szélesebb körű elterjedésével ez a probléma még jelentkezik.

Egy külső kutatócsoport felmérést végzett a kétféle katalógusforma összehasonlítására, melynek eredményeként a motoros meghajtású mikrofilm katalógus elsöprő sikert aratott. Szolgálati használatra sokan mégis jobban kedvelik a mikrofilm lapokat, mert a teljes katalógusban tudnak keresni egy készülékkel.

A mikrokatalógusokra való átállás költségeit nehéz pontosan kiszámítani, mivel sok kiadás épült be lépcsőzetesen az eltelt évek alatt. Tény azonban, hogy a könyvtár képes volt a változtatásra és arra is, hogy a kiszabott költségvetés kereteinek megfelelően. A legjelentősebb eredmény azonban mégiscsak az, hogy a katalógusok sokkal szélesebb körű használata vált lehetővé, mint amelyet a cédulakatalógus megengedett, következésképpen a könyvtári gyűjtemény használata sokkal hatékonyabb lett.

/WEISS, C.: The COM microcatalogue for the libraries of the University of Toronto = Documentaliste, 18. köt. 4–5. sz. 1981. p. 164–167./

(Berke Barnabásné)

Még kapható OMIKK kiadványok

ÓNÓDY Miklós: Reprográfia a tájékoztatási intézményekben és könyvtárakban. 1978. 334 p. (Módszertani Kiadványok 46. sz.)	80 Ft
Dr. SZEPESVÁRY Tamás: Referáló és indexelő szolgáltatások a természettudományi és műszaki információs rendszerekben, 1979. 101 p. (Módszertani Kiadványok 47. sz.)	27 Ft
Dr. MAJOR Ferencné: Az idegennyelvi szakszöveg megértésének módszertani kérdései. 1980. 129. p. (Módszertani Kiadványok 48. sz.)	16,50 Ft
SZÁVA-KOVÁTS Endre: Az informatikai felezési idő. 1979. 403. p. (A Tudományos Tájékoztatás Elmélete és Gyakorlata 24. sz.)	89 Ft
DOMOKOSNÉ Dr. GOMBOSI Mária: A kódolás elméleti alapjai és tájékoztatási alkalmazásai. 1980. 65 p. (A Tudományos Tájékoztatás Elmélete és Gyakorlata 25. sz.)	11 Ft
Dr. MÓRA László: Az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ Története (1883–1949). 1980. 331 p.	97 Ft
Dr. BISZTERSZKY Elemér – FÜRJES József: Programozott oktatás, oktatógépek. 1981. 246 p.	69 Ft

A fenti kiadványokat az OMIKK Értékesítési osztályától lehet megrendelni (1428 Budapest, Pf. 12.)